

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Mr. J. VAN KUYK ('s-Gravenhage),

Dr. W. F. BAX (Amsterdam),

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht),

Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

XXXIII-XXXIV 1946-1947,

EERSTE GEDEELTE.

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1947

ZILVER VAN DEN PRINS NAAR DE MUNT (1794)

door

Mr. J. VAN KUYK

Vaak is in den loop der eeuwen — wanneer door oorlog of andere rampen een tekort aan geld zich voordeed — een middel tot aanvulling gezocht in versmelten van het edele metaal, meestal zilver, dat aanwezig was bij vorst en volk.

Alle geld was metaalgeld; papier ontbrak zoolang een eenigszins ontwikkeld credietwezen, de noodzakelijke grondslag ervan, niet gevormd was. In moderne tijden helpt de Overheid, bij een tekort, zich door uitgifte van papiergeld; vóórdien placht zij een beroep te doen op de burgers om haar hun serviezen, en andere gouden of zilveren voorwerpen, af te staan. — In de antieke wereld vinden wij reeds voorbeelden hiervan; het geschiedt verder gedurende den honderdjarigen oorlog en tal van malen in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw, periode van voortdurenden geldhonger ondanks den zeer vergrooten voorraad aan edele metalen. Bekend zijn de herhaalde bevelen van Frans I en van Lodewijk XIV, in het bijzonder dat van 1689 waarbij de Koning zelf het voorbeeld gaf en — naar Mme. de Sévigné haar dochter schreef — „toutes ses belles argenteries” geofferd heeft. Lodewijk XVI zond, bij den aanvang der Revolutie, een groot gedeelte van zijn zilver naar de munt. Een onherstelbaar verlies voor het schoone oude Fransche zilver was van deze offers het gevolg ¹⁾.

Noodmunten zijn dikwijls op de primitiefste wijze, rechtstreeks zonder omsmelting, uit serviezen gesneden; als voorbeelden zijn

¹⁾ Zie: *Revue numismatique* 1906, blz. 317 v.; 1918, Proc. Verb., blz. IV v.

noodmunten te noemen uit den tijd der Europeesche oorlogen, welke het einde der zeventiende en het begin der achttiende eeuw vulden.

Een der laatste voorbeelden, vroeger in ons land geboekstaafd, zou in 1794 de slag geweest zijn, aan de munt te Utrecht, van de zilveren munten met een W, waartoe Prins Willem V, om in den nood des lands te helpen, zijn zilverwerk zou hebben afgestaan. Reeds ter Gouw¹⁾ heeft de juistheid van deze mededeeling betwijfeld; men mag thans als vaststaand aannemen dat zulks terecht geschiedde: deze munten zijn voor West-Indië geslagen²⁾. De ware historie moge, uit de stukken, worden verhaald.

De uitgaven van het Stadhoudelijk Hof overtroffen — in den laatsten tijd van onze Republiek — verre de inkomsten. Een aantal voorstellen tot bezuinigingen, welke noodig waren, is gedaan. Een lijvig, 27 Mei 1785 gedagteekend „Préliminair Rapport en voorloopige Propositionen” van de Commissarissen ter directie van de Hofhouding en Gecommitteerden uit den Raad der Domeinen van Z.H., betreffende de noodzakelijke verbetering van de financiën van het Huis, vooral door vermindering van uitgaven, werd den Prins aangeboden³⁾. Uit een staat van ontvangsten en uitgaven blijkt dat per 1 October 1785 uit de kas der Hofhouding gedurende het loopende jaar f 314539-3-15 meer is uitgegeven dan ontvangen⁴⁾. Op 12 December 1785 doet de Hofcommissie den Prins een voorstel tot belangrijke, noodig geoordeelde bezuinigingen, waarop de Prins aanteekeet van de noodzakelijkheid overtuigd te zijn, zulks onder toevoeging van een reeks bezuinigingen waarin hij toestemt⁵⁾. Enkele jaren later — in 1793 en 1794 — blijkt dat gesproken moet worden van „den bedenkelijken toestand van de Cassa der Thesaurie”⁶⁾.

¹⁾ *Tijdschrift van het Genootschap*, XX (1912), blz. 47 v.

²⁾ *Jaarboek van het Genootschap*, XXVII (1940), blz. 9 v.

³⁾ Kon. Huisarchief. Inventaris 29 Administratieve Archieven no. 43.

⁴⁾ T.z.p.

⁵⁾ Kon. Huisarchief: zelfde Inventaris no. 27.

⁶⁾ Kon. Huisarchief: zelfde Inventaris no. 31.

De Hofcommissie¹⁾ beraamt dan ook in 1794 opnieuw middelen om tot besparing van penningen te komen; temidden van haar werk ontvangt zij op 8 October 1794 van den Thesaurier-Generaal Mr. Rudolph van Olden een Memorie waarin deze mededeelt dat „de cassa der Thesaurie Generaal zoodanig gesteld” is, dat hij niet in staat is een ordonnantie te honoreeren. De Hofcommissie adviseert hierop den Prins tot verkoop tegen contante betaling van wat dadelijk zou kunnen worden te gelde gemaakt. Op 23 October d.a.v. machtigt de Prins de Hofcommissie om „zodanig gedeelte van Hoogstdeszelfs Zilvere Vaisselle als op de hier aan geannexeerde Lijste is opgegeeven, ter Provinciale Munt te Utrecht, door derzelve Secretaris Brand te doen overbrengen. ten einde aldaar, met de meest mogelijke menage, in gangbare Specien te doen converteeren, en de juiste waarde van dien in gemunte Specien, aan Hoogstdeszelfs Raad en Thesaurier-Generaal van Olden ter hand te stellen”. — Reeds den volgenden dag, Vrijdag 24 October, vertrekt de secretaris Brand naar Utrecht met 11 koffers, waarin het zilver geladen was. Hij komt op 29 October terug en heeft het geld „ter s^a van f 81894-8-” gesteld in handen van den Thesaurier-Generaal.

Over de serviezen van het stadhoudelijk Hof worden wij precies ingelicht door een reeks inventarissen: van 1 Januari 1751 en 9 Maart 1759²⁾, van 21 Februari 1766³⁾, van 7 November 1780⁴⁾, van 7 November 1792⁵⁾ De laatste is — in verband met het in het jaar 1794 voorgevallene — het belangrijkste. Er

¹⁾ Kon. Huisarchief: zelfde Inventaris no. 28.

²⁾ Kon. Huisarchief: zelfde Inventaris no. 17. 7. — In den inventaris van 1751 wordt reeds vermeld het vergulde servies. in 1735 in Den Haag ontvangen.

³⁾ Kon. Huisarchief: zelfde Inventaris no. 21. — Hierbij gevoegd een lijst van wat van dezen inventaris is bevonden versmolten of vermist te zijn.

⁴⁾ Kon. Huisarchief: zelfde Inventaris no. 30.

⁵⁾ Kon. Huisarchief: zelfde Inventaris no. 24. 7. — In dezen bundel bevindt zich — wellicht in verband met het verlies van het naar de munt gebrachte zilver — een „Lijst van 't Zilver, dat tot gebruik van de Hofhouding noodig blijft”.

blijkt aanwezig te zijn — afgezien van het zilver van de beide zonen van den Stadhouder — een gouden servies voor de vorstelijke personen, een verguld servies en een zilveren servies tot gebruik van de vorstelijke tafels, verder tafel- en speelkandelaars en een reis-servies.

Van de 11 koffers, welke naar Utrecht gebracht zijn, waren 7 gevuld met zilver en 4 met verguld zilver; de inhoud bestond uit koelvaten, kandelaars, schotels, terrines, lepels, vorken. Het grootste gedeelte wás waarschijnlijk zonder groote kunstwaarde: dit is althans den indruk dien de lezing van de lijsten van het weggebrachte achterlaat. Het verguld zilver was het vergulde servies, Duitsch werk (uit Augsburg), dat volgens verklaring van den essaieur 1 grein goud bevatte, wat onvoldoende was om de kosten van het scheiden goed te maken, zoodat dit is nagelaten en het vergulde zilver eenvoudig als zilver is gewaardeerd. Te betreuren valt wel het verlies van „twee groote Silvere chirandols met gedrevene Figuren”.

Verschillende taxaties en gewichten worden vermeld. Aan 's Prinsen volmacht is bevestigd een lijst van het gewogen zilver, zijnde in totaal 3705-6-10 Mark, hetgeen tegen 56 st. het ons zou bedragen ongeveer f 83000 en met het goud van het vergulde servies ruim f 88000. Dit gewicht komt overeen met de aanwezige „Nota van 't gesmolten Zilver”, vermeldende dat het zilver weegt 2547-2 Mark, te verminderen met smeltverlies 1-2, blijft 2546 Mark, — en het Duitsch verguld servies 1158-4-10 Mark, na aftrek van een smeltverlies van 4-10, overlatend 1158 Mark.

De taxatie van ruim f 88000 was te hoog, die van de zilver-smeden van Stapele en Zoon van 18 October 1794 — na aftrek van het muntloon — van f 79840-14 te laag. De opbrengst was, zooals wij zagen, f 81894-8.

Dat het prinselijk Huis het tekort, nog vóór het einde, aanvulde door opoffering van de serviezen, strekt tot eere.